

Чавдар Спасов

РОЛЯТА НА УЧИТЕЛЯ ПРИ ПРЕПОДАВАНЕТО НА СВЕЩЕНОТО ПИСАНИЕ В ЧАСОВЕТЕ ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА В ГИМНАЗИАЛНАТА СТЕПЕН НА ОБРАЗОВАНИЕ

Abstract: Chavdar Spassov, *The role of the teacher concerning the Holy Scripture lesson in the courses of Bulgarian language and literature (High School level).*

The changing conditions in contemporary society are leading to significant alterations in the role of teachers in the process of teaching and educating students. This article outlines the main moral aspects of this issue and emphasizes the need for a new teaching methodology that strengthens the correlation between “faith” and “life.” It also considers the most important goals and tasks of teaching Holy Scripture within Bulgarian language and literature courses at the high school level, as well as the necessity for methodical planning of individual lessons.

Keywords: *Teacher, Holy Scripture, Pedagogy, Bulgarian Language, Literature*

Едва ли някой би опровергал твърдението, че в днешното технологично и секуларизирано¹ общество ролята на учителя за възпитанието на подрастващите нараства неимоверно. Младите хора постоянно се изправят пред морални избори в живота. Кой друг, ако не учителят, имащ както привилегиата, така и огромната отговорност за тяхното възпитание, трябва да им даде вярната ориентация. За раз-

¹Вж. Тонева, К. *Секуларизираната религиозност*, София, 2018, с.15, където доц. Клара Тонева определя секуларизацията като „(...) тотална отдаденост на живота и настоящия век (saeculum) и пълното пренебрегване на ценността и надеждата, свързани с отвъдното или с всякакво очакване на бъдещ свят”.

лика от атеистите християните притежават ясни и точни ориентири както по отношение търсенето на смисъла в живота, така и по отношение нравствения облик на съвременния човек. Защото единствено вярата в Бога е способна да бъде реална алтернатива на всички негативни явления, водещи до разрушаването на личността и застрашаващи здравето и живота на младите хора, тъй като „християнското богословие познава Бога като първопричина на всичко съществуващо и като най-съвършено битие”².

За не малка част от учениците обаче думата „Бог” е изпразнена от същинското си съдържание, поради което те често я заменят с думата „природа”. Затова спомага и обстоятелството, че в пети клас в часовете по български език и литература³ християнският Бог в Неговата Триединност се изучава в контекста на цяла поредица от върховни божества в древните митологии и съвременните религии. По същия начин и в осми клас преди изучаването на Свещеното Писание учениците получават нови знания за старогръцката митология с нейните многобройни езически божества, повечето от които са персонафикация на природните сили. Твърде малко са учениците, които преди това са посещавали часове по религия и са получили по-задълбочени познания за християнството и вярата в Бога. Те вече знаят думите на Спасителя: „Истина, истина ви казвам: който вярва в Мене, ще има живот вечен. Аз съм хлябът на живота” (Йоан.6:47-48). Горчивата истина е, че преди изучаването на библейските текстове в гимназиалната степен на образование за една не малка част от младите хора Свещеното Писание е просто една „книга”, за която те са получили непълни познания в часовете по български език и литература в среден курс и която никога не са отваряли да прочетат през живота си. В горен курс обаче те вече имат възможност да четат конкретни текстове от Библията и да разсъждават върху тях.

От личен опит съм се убедил, че съвременният млад човек има крещяща нужда от истинско и пълноценно общуване, в което да получи искрен и навременен отговор по всеки вълнуващ го въпрос. Някой би попитал как така във века на неограничените възможности за

² Панчовски, Ив., Д. Киров, *Християнска етика*, т. I, *Философия на морала*, София, 1996, с. 41.

³ Темата в учебника по литература за пети клас е формулирана като: „Бог сътворява света и човека”.

общуване е възможно да има „глад“ за общуване. Отговорът на този въпрос лично аз намирам в твърдението на преподавателя по богословие, свещеникът доцент Иван Иванов: „Съвременните информационни технологии предлагат различни форми на общуване, които, от една страна, дават възможност на хората да се чувстват по-близки и информирани, но от друга – духовно ги „оголват“. Осъществява се само едно повърхностно и непълно общуване, един изкуствен диалог, който не е част от живото общуване и оказва негативни последствия върху личността“⁴.

Според новото учебно съдържание⁵ по български език и литература Священото Писание се изучава от всички ученици в българското училище в гимназиалната степен на обучение осми клас.⁶ За съжаление обаче и в тези ограничени на брой часове по различни причини (недостатъчна подготовка, атеистични и комунистически убеждения сред по-старата генерация от учители, липса на мотивация поради ниското заплащане и т.н.) обучението често преминава формално.

Следвайки утвърдените от Министерството на образованието и науката учебни планове и програми за гимназиалната степен на образование учителите по български език и литература трябва да преподават на своите ученици теми и от Стария и от Новия Завет. Изучаването на Стария Завет започва с основните библейски мотиви за сътворението, грехопадението и братоубийството, продължава с историята на Йосиф и неговите братя и завършва с историята на спасението на еврейския народ от египетски плен и Десетте Божии заповеди. Новият Завет се изучава по Евангелията според св. ап. ев. Матей и св. ап. ев. Йоан. Всеки един учител обаче може да се възползва от правото си да включи и допълнителни урочни единици, с

⁴ Иванов, Ив. *Евхаристията–спасителен диалог с Бога*, Рим, 2005, с.8.

⁵ По старото учебно съдържание Священото Писание се изучаваше в девети клас в часовете по български език и литература, но с приемането на „Закон за предучилищното и училищно образование“, влязъл в сила от 01. 08. 2016 год., вече се изучава в осми клас. Вж. www.zkn_PUO.br_180717.

⁶ Вж.: www.zkn_PUO.br_180717, чл. 73 (3) от „Закон за предучилищното и училищно образование“, влязъл в сила от 01.08.2016 г., където е казано, че „обучението за придобиване на средно образование“ се дели на два етапа, като учениците от VIII до X клас са в първия гимназиален етап и изучаването на Священото Писание според учебния план е в осми клас.

които по-добре да осъществява методическите цели и задачи. Лично аз съм добавил към индивидуалния си учебен план и още една тема, озаглавена: „Възкресението на Иисус Христос – крайтъгълен камък на вярата в Бога”.

Убеден съм, че, за да повиши ефективността и да постигне по-добри резултати в реализацията на поставените си цели при преподаване на Библията в часовете по български език и литература, учителят е добре да не се ограничава единствено в сферата на литературнонаучното познание, а да търси допирни точки с други научни области, не само от литературознанието, но и от сферата на богословието, физиката, психологията, историята.⁷ Подкрепа за избора ми на такъв един, по същество иновативен подход⁸, намирам във вижданията на съвременните учени и преподаватели по богословие, според които „разработването на различни модели на религиозното образование е последица от търсенията на религиозните педагози в областта на нравственото възпитание в съвременното училище”⁹. От друга страна, в самия процес на обучение и възпитание формирането на християнските нравствени ценности изисква творчески подход от страна на учителя, затова ние преподавателите трябва да се стремим не само „да насочим всеки към собствения му жизнен опит, но и да улесним придобиването на нов”¹⁰.

От друга страна, всеки един учител може да избере един или друг вариант както при избора на учебно съдържание, така и при конкретното планиране на целите и задачите на всяка методическа единица, а от тук и на обучението като цяло.

⁷ Вж. *www@zkn_PUO br_180717*, чл. 76 (4) от „Закон за предучилищното и училищно образование” влязъл в сила от 01.08.2016г., който гласи, че „в процеса на училищното образование религиите се изучават в исторически, философски и културен план чрез учебното съдържание на различните учебни предмети”.

⁸ Вж. *www@zkn_PUO br_180717*, чл. 38 (7) т.3 и т.4 от „Закон за предучилищното и училищно образование”, влязъл в сила от 1.08.2016 г., иновативните училища „използват нови методи на преподаване”, „разработват по нов начин учебното съдържание, учебните програми и учебните планове”. В закона в Раздел II, чл. 3 (2), т.8 изрично е посочено, че основен принцип на образованието като процес е „иновативност и ефективност в педагогическите практики”.

⁹ Кожухаров, В. *Православното образование в дидактическа светлина*, В. Търново, 2001, с.161.

¹⁰ Грос, Енг. „Теория на религиозното възпитание”, В: *Религиозна педагогика*, София, 2003, с. 46.

Убеден съм, че вариантността при избора на отделните дидактически елементи дава по-голяма свобода на преподавателя в процеса на обучението и има за отправна точка разбирането, че „е необходимо вярата да се разяснява в контекста на живота, а животът да се разбира в светлината на вярата”¹¹. Този по същество „корелационно-дидактичен принцип”¹² създава реалната възможност да се разчупи шаблона при изучаването на Библията в часовете по български език и литература, като младите хора се докоснат до съвременните методи и концепции, характерни за различните научни области на човешкото познание, най-вече на богословието, литературознанието и физиката.

В същото време не бива да бъде подценявано и практическото приложение на усвоените знания, без което не може да се осъществи преходът от абстрактното равнище на разгледаните въпроси към конкретното им планиране и реализация. Без такъв преход не могат да бъдат осъществени и основните цели на учебно-възпитателния процес в неговото единство и целостта му, а именно – разбирането на „християнската вяра и нейното значение за живота”, което на свой ред ще способства за формирането в съзнанието на младите хора на християнски морално-етични принципи. По такъв начин всеки учител има свободата да избере най-подходящата форма за организация на урока, способстваща за осъществяването както на конкретните цели и задачи, така и на целите и задачите на учебния процес като цяло. Ето защо при методическото планиране на всеки отделен урок, способстващо за успешната му реализация, учителят не би трябвало да разчита единствено на фронталното обучение, въпреки че по същество това са уроци за нови знания, а широко да използва и дидактичната беседа, способстваща за пълноценното му общуване с учениците и за тяхното личностно развитие.

Основните цели и задачи при преподаването на Библията в гимназиалната степен на образование в часовете по български език и литература могат да се обобщят по следния начин:

- Разширяване на познанията на учениците върху Священото Писание чрез четене, анализиране и дискутиране на конкретни биб-

¹¹ Андонов, Б. *Религиозното обучение в България в началото на третото хилядолетие*, София, 2008, с.159.

¹² *Пак там*, с.158.

лейски текстове. Придобитите нови знания ще имат същностно значение за следващите етапи на обучението им в часовете по български език и литература в гимназиалната степен на образование, като в същото време ще спомогнат и за развитието на техните комуникативни умения.

- Осъзнаване на необходимостта от все по-тясната взаимна обвързаност на вярата в Бога с различните научнопознавателни области, каквато тенденция се наблюдава в наше време.

- Учениците да разберат, че вярата и науката не са никакви противоположни, антагонистични понятия, защото както природата, така и природните закони, познати и все още непознати за човечеството, са творение на нашия Отец Създател. Мнозина обаче днес смятат, че всяко ново научно откритие подкопава основите на религията. Митрополит Борис Неврокопски е категоричен по този въпрос, за него вярата и науката „не само че не се изключват, не само че се допълват взаимно, но те са в своята същност неразривно свързани помежду си”¹³. Учителят трябва да обясни на учениците, че вярата в Бога не означава откъсване от реалния живот, нито пък противопоставяне на изучаваните от тях в училище природни науки. Според проф. Ганчо Пашев „очертаният път за осъществяването на Царството Божие, разбирано като духовно-нравствено съвършенство и творчество в живота и развитието на човека, не изключва тясно сътрудничество на човека със силите на природата”¹⁴. Осъзнавайки тази азбучна истина за всеки християнин, младите хора разширяват и собствения си научен кръгозор. Така се осъществява свързването на получените знания при изучаването както на естествените науки, така и по български език и литература, с вярата в Бога. За мен е важно учениците добре да вникнат в същностното значение на вярата за всички християни по света, които са я приели с ума и сърцето и която е довела на свой ред до затвърждаване или промяна в техните нравствени принципи в зависимост от това на какъв етап от живота си са достигнали до нея.

- Необходимост от спазване на основни за християнството морални ценности в съвременното общество, раздирано от остри социални противоречия.

¹³ Неврокопски, митр. Б. *Кризата в нашето училище*, Синод. изд.: София, 1925, с.78

¹⁴ Пашев, Г. *Царството Божие*, София, 1935, с.66.

Разбирането на важността на тази цел е едно от необходимите условия за изграждането на здрави морални принципи в съзнанието на младите хора, които да ги предпазят от редица негативни явления в обществото и да спомогнат за личностното им развитие, което стои и в основата на християнско учение чрез Христовото послание за любовта. Възпитанието в толерантност по отношение на другия, на чуждото мнение, на различния начин на мислене и на различните житейски възгледи и ценностна система трябва да стане първостепенна задача за всеки един учител при преподаването на Свещеното Писание.

- Разбиране на водещата роля на християнството за изграждането на единна Европа, най-вече поради факта, че върху неговите основи се гради европейския научен и културен модел.

- Развитие на четивната грамотност на учениците при изучаването на конкретните библейски текстове.

- Формиране на умения и способности за аналитично мислене, както и за самостоятелно определяне и дефиниране на същността на основните проблеми в урока, а също и осмисляне на целесъобразността на придобитите знания във връзка с реалните житейски ситуации, в които всеки един човек попада в даден момент.

- Формиране на евристични способности и умения, като младите хора влизат в ролята на изследователи и стигат до познания, които след това успешно да приложат на практика в живота. Универсалността на библейските текстове и актуалността на проблематиката в тях ги стимулира към творческа изява.

- Възпитание на младите хора в духа на християнските добродетели, в способност да различават истински стойностните неща в живота, за да могат успешно да се противопоставят на многобройните изкушения в съвременното общество.

- Възпитание в дух на критично мислене, което е от съществено значение за изграждането на младите хора като личности.

Обръщам внимание и на друг един аспект при изучаването на Библията – възприемането и като изкуство с нейните безспорни художествени достойнства. Защото в Свещеното Писание „самата образност е предпоставка за развитието на изобразителното изкуство.

Тя е вид акомодация¹⁵. Ханс Фрай в библейските си проучвания, без да изключва историческия аспект, се стреми да изследва и вътрешните взаимовръзки на текстовете в Свещеното Писание и стига до извода, че в своята съвкупност те могат да се възприемат като част от едно по-голямо повествование, носещо белезите на документален исторически роман, чийто сюжет се гради върху фактологическата достоверност.¹⁶ Още повече, че подобно на повечето художествени произведения и Библията има за крайна цел да окаже въздействие върху мисленето и съзнанието на читателите и така да преобрази техните души, тъй като „(...) Божието слово е намерило своя литературен израз у боговдъхновени и ревностни за чистата вяра и нравственост автори”¹⁷.

Този акцент върху художествената стойност на Свещеното Писание засилва интереса на учениците към текстовете от Стария и Новия Завет, като ги подтиква да ги прочетат. В същото време обаче възпитанието на подрастващите в духа на християнските добродетели „не може да се изпълни само с методите на литературната интерпретация”¹⁸, защото считам за изключително важно младите хора „да се въведат в едно живо разбиране на Библията”¹⁹.

Друг основен аспект, на който искам да се спра, се отнася до основните научно-познавателни и възпитателни цели и задачи при конкретното методическо разработване на уроците при преподаването на Свещеното Писание в часовете по български език и литература. Тези цели и задачи са свързани както с познанията, които учениците трябва да получат в края на учебния процес, така и със способностите и уменията, които трябва да придобият като една добра основа, необходима им в бъдеще при интерпретациите на произведенията както от старобългарската, така и от съвременната българска литература.

С първата тема: „Библията – Стар Завет – съдържание. Основни библейски мотиви”, с която започва изучаването на Библията, учениците получават от своя учител редица познания за същността и съдържанието на Свещеното Писание. Те четат конкретни текстове,

¹⁵Шиваров, Н. *Херменевтика на на Стария Завет*, София, 2003, с.42.

¹⁶Срв. Фрай, Х. *Великият код. Библията и литературата*, София, 1993.

¹⁷Шиваров, Н. *Херменевтика на...*, с.102.

¹⁸Андонов, Б. *Религиозното обучение...*, с.166.

¹⁹*Пак там.*

разсъждават и дискутират по въпросите за сътворението, грехопадението и братоубийството, присъстващи в първите четири глави от книга Битие.

Този урок е от значение и за личностното развитие на младите хора, тъй като четенето на текстове от съчинението ги стимулира да разсъждават върху тях, което се превръща в своеобразен мост към изучаваните впоследствие произведения от старобългарската литература. Въпросите за сътворението и грехопадението придобиват ключово значение и за възпитанието на младите хора в духа на християнските ценности. Изключително важна отново е ролята на учителя, защото в процеса на обучението учениците е добре да бъдат активирани да приемат ролята на изследователи и сами да се запознаят с текстовете от Свещеното Писание, като по този начин потърсят отговорите на въпросите, които ги вълнуват. Още по-важно е обаче те да се научат да бъдат отговорни, като осъзнаят, че животът не се гради върху желанията за удоволствия и наслади. Човешкият живот е огромна отговорност към себе си, близките ти, твоите приятели, обществото като цяло, към собствените ти деца и внуци и изобщо към бъдещите поколения, а също така и към Бога – нашия Създател. Точно на това ни учи и Исус Христос: „Не си събирайте съкровища на земята, дето ги яде молец и ръжда и дето крадци подкопават и крадат, но събирайте си съкровища на небето, дето ни молец, ни ръжда ги яде и дето крадци не подкопават и не крадат. Защото дето е съкровището ви, там ще бъде и сърцето ви” (Мат. 6:19-21). Колкото по-скоро младите хора осъзнаят тези послания, толкова по-голямо ще бъде и удовлетворението им от постигнатото в живота. А това е и пътят, водещ ни към непреходните нравствени ценности в Христовото учение.

Урокът, в който учениците разсъждават върху „историята на Йосиф и неговите братя”, има важен морално-етичен акцент при изучаването на библейските текстове в часовете по български език и литература в гимназиалния курс на обучение. Учениците се убеждават, че този библейски разказ, макар и да е писан преди близо 40 века, звучи все така съвременно и същевременно притежава непреходна историческа и художествена стойност. Според проф. Н. Шиваров историята за Йосиф и неговите братя има „новелистичен характер,

(...) но новела обаче няма в пълен смисъл на термина за този жанр²⁰. Младите хора са впечатлени от нравствените добродетели, които притежава Йосиф, най-вече от това, че не търси отмъщение, а е готов да прости на братята си за стореното зло.

Като използва възможностите, които му дават дидактичната беседа и дискусиата в обучението, учителят е добре да насочи своите ученици към чертите от техния собствен характер, като ги подтикне към разсъждения какво искат и могат да променят в характера си и като какви личности искат да се изградят в бъдещото си личностно развитие. Младите хора трябва да се стремят да формират в характера си такива черти, които да ги превърнат в нравствено извисени личности, победили злото в душите си, приели Бога с ума и сърцето си. Същевременно „без нравственото понятие за Бога не може да бъде разбрано християнското учение по фундаментални етически въпроси, като например учението за доброто и произхода на нравствения закон, битието на нравствените ценности и естеството на нравствения светопорядък“²¹. Убеден съм, че този етичен акцент трябва да има основополагащо значение в живота на всеки християнин.

Постепенно подрастващите сами се убеждават в нравствените измерения на Христовото учение. Точно това е необходимата основа при бъдещото изучаване на Новия Завет, защото една от най-съществените страни на старозаветното откровение е неговата христоцентричност.²²

Урокът, в който учениците научават за „спасението на еврейския народ от египетски плен и Десетте Божии заповеди“, също предоставя на младите хора възможност да разсъждават по въпроси от нравствено-етично естество, които ги вълнуват, тъй като сред основните теми са и тези за истината и лъжата, за готовността да се жертваш за свободата и справедливостта, за вярата в Бога, както и за фалшивите кумири, с които често я заменяме. Тук също ролята на учителя е твърде важна, защото той е този, който трябва да съпроводи учениците до върха на истинското и стойностно познание, в чиято същност са нравствените послания, съдържащи се в историята за спасението на еврейския народ, предвождан от пророк Мойсей, чрез

²⁰ Шиваров, Н. *Херменевтика на...*, с.63.

²¹ Нушев, К. *Християнското учение за справедливостта*, София, 2008., с. 91.

²² Срв. Шиваров, Н. *Вечното в двата библейски завета*, В.Търново, 1993, с. 287.

когото Бог сключва с човечеството, свещен Завет, като ни изпраща Свещените скрижали.

Интерес в учениците предизвиква и въпросът защо толкова хора не знаят и не спазват Десетте Божии заповеди, отнасяйки се пренебрежително към някои от тях. Младите хора е добре да осъзнаят, че в тези нравствени послания могат като в огледало да видят своя лик, истинската си същност. Защото не е честно да искаме справедливост единствено за себе си, а самите ние да сме несправедливи в отношението си към другите и към нашия Отец Създател.

За да постигне предварително поставените си цели в урока, в който учениците изучават Новия Завет с Евангелията според св. ап. ев. Матей и св. ап. ев. Йоан, е добре учителят да им обясни защо всичките 27 книги, които са неговите съставни части, са канонични, Кой е Иисус Христос и каква е същността на учението Му, защо християните се стремят да следват Неговите послания и защо Той, Синът Божий, се жертва за хората. Важен акцент в урока е изясняването на засвидетелстваното в Евангелията твърдение, че „двете природи у Иисуса Христа – божествена и човешка – са съединени ипостасно”²³. За християните не съществува и съмнение, че Иисус Христос е Богочовек, едно божествено лице в две природи – божествена и човешка,²⁴ както Самият Той свидетелства: „Аз и Отец – едно сме” (Йоан. 10:30). Ето защо „никой не дохожда при Бога Отца освен чрез Него” (Йоан. 14:6).

Добре би било също така учениците постепенно да осъзнаят, че описаните в Евангелията събития също са исторически факти, които те не са учили в училище и не присъстват в учебниците им, където акцентът е върху събитията от обществено-политически характер. Тази гледна точка ясно е формулирана от протоерей Г. Флоровски: „(...) историята на човека не е политическа история, (...) а история на духа, история на човешкото израстване (...) под водителството на историческия Богочовек, на нашия Господ Иисус Христос”²⁵. По такъв начин възникването на християнството на свой ред бележи повратна точка в тълкуването на историята.²⁶

Друг въпрос, с който учениците е добре да се запознаят в урока,

²³ Срв. Шиваров, Н. *Вечното в двата библейски завета*, В.Търново, 1993, с. 282.

²⁴ Флоровски, прот. Г. *Християнство и култура*, София, 2006, с. 77.

²⁵ *Пак там*.

²⁶ *Пак там*, с. 65.

е взаимната обвързаност на Стария и Новия Завет поради обстоятелството, че „божественият и човешкият елемент в свещените библейски книги не стоят отделно един от друг, а са органически съединени помежду си (...) Божественият елемент прониква навсякъде в Св. Писание, поради което цялото Св. Писание трябва да се счита за слово Божие”²⁷. „Съединението на божествения и човешкият елемент в Св. Писание може да бъде уподобено на съединението на двете природи у Исуса Христа – божията и човешката.”²⁸ Но на свой ред „двата Завета не трябва да се смесват, необходимо е внимателно да се различават. Въпреки това те са неразривно свързани не само като две системи, но преди всичко в личността на Христос. Исус Христос принадлежи и на двата Завета”²⁹.

Това, че любовта към ближния има основополагаща роля в Христовото учение е азбучна истина за всеки християнин. Върху нея се изгражда и Новият Завет, който Бог сключва с хората. Вдъхновен от посланията на Спасителя, св. ап. ев. Йоан Богослов се обръща към всички християни с думите: „Възлюбени, нека се обичаме един друг. Защото любовта е от Бог и този, който обича, е роден от Бог и познава Бог. Онзи, който не обича, не познава Бог, защото Бог е любов” (1 Йоан. 4:7-8). Така „Новият Завет ще бъде записан на сърцата, а не на каменни плочи, които биха могли да бъдат счупени”³⁰. За това свидетелства и св. ап. Павел: „(...) ще вложa законите Си в мислите им, в сърцата им ще ги напиша и ще бъда техен Бог, а те ще бъдат Мой народ” (Евр. 8:10).

Ако учителят успее в този урок словото на Спасителя да достигне до съзнанието на всеки ученик, то и целите на урока ще бъдат постигнати. „Аз съмизлязъл и дохождам от Бога” (Йоан. 8:42) – казва Исус Христос, като ни учи, че който Го следва, ще получи изкупление за греховете си и ще си добие вечен живот.

Важно е младите хора да разберат, че общуването ни с нашия Отец Създател може да се осъществи чрез съзнателния ни стремеж да водим духовен живот, какъвто пример за нас са апостолите на Христовата Църква. Само така ще можем да получим и жадуваната от все-

²⁷ Гяуров, Хр. *Новозаветна херменевтика*, София, 1943, с. 17.

²⁸ *Пак там*, с.17.

²⁹ Флоровски, прот. Г. *Библия, Църква, Предание*, София, 2003, с. 27.

³⁰ Шиваров, Н. *Херменевтика на...*, с.21.

ки християнин Божия благодат. „Без съмнение възхождението към Бога е възможно само при условие на насрещно божествено снизхождение, ако ние се сдобием с такава благодат”³¹. Учениците трябва да осъзнаят, че не бива да постъпват несправедливо с никого, както ни учи Божият Син: „Прочее, всичко, което искате да правят вам хората, правете и вие тях” (Мат. 7:12).

Християнското учение за справедливостта трябва да стане за младите хора осъзната необходимост, ако искат да постигнат мечтаната от всеки човек хармония във взаимоотношенията си. Затова те трябва да изпълват стремленията си с вяра в Бога, с любов и надежда, че техните потомци и бъдните поколения ще ги запомнят с добро. „В Новия Завет справедливостта като добродетел се разглежда в пряка връзка с основните християнски добродетели на благодатната нравственост – вярата, надеждата и любовта.”³² Затова само вярващият християнин е способен да види благодатната Божия светлина на евангелското слово: „Аз светлина дадох на света, щото всякой вярващ в Мене да не остане в тъмнината” (Йоан. 12:46).

Учителят трябва да знае, че възпитанието на учениците в духа на християнските нравствени добродетели не приключва с преподаването на Свещеното Писание и на старобългарската литература, а продължава цял живот. Затова и всеки нов урок би постигнал целта си само ако учениците надградят получените знания от предишните уроци, а възпитанието им в християнските ценности започне да придобива общественополезни измерения, тъй като в житейския си път ще трябва да преодоляват много трудности и да правят решаващи житейски избори, с които или ще се доближат до Христовото учение, или ще се отдалечат. „Човекът избира доброволно и съзнателно да осъществява доброто в живота и да избягва злото като отрицателно и разрушително явление в нравствената област и така се проявява като нравствено същество.”³³ Ако младите хора нямат здрави морални принципи, лесно биха преминали през „широките врата” (Мат. 7:13) на греха. „И понеже беззаконието ще се умножи, у мнозина ще изстине любовта, а който претърпи докрай, той ще бъде спасен” (гл. 24:12-13). Трябват обаче огромни усилия, ако учителят иска да осъ-

³¹ Флоровски, прот. Г. *Философия и богословие*, София, 2012, с. 62.

³² Нушев, К. *Цит. сбч.*, с.75.

³³ Нушев, К. *Цит. сбч.*, с.116.

ществува така желаната промяна в мисленето и ценностната система на младите хора, защото нищо не идва даром, а трябва да го искаш силно и най-вече да повярваш, че осъществяването му е възможно.

Учителят не бива никога да забравя, че възпитанието на подрастващите е продължителен и сложен процес, който изисква не само педагогически умения и отлично познаване на учебния материал, но и личен пример, без който е невъзможно да спечелиш сърцата им. От друга страна, той не бива да забравя и това, че обучението е двустранен процес, поради което и влиянието не е еднопосочно. Преподавателят също се учи от своите ученици или студенти. Въпросът е в това дали всички ние искаме да бъдем интелигентни, знаещи и вярващи, или не го искаме, а решението е въпрос на личен избор.